

УДК 78.90.02

Бовсунівська Н.М.
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
доцент кафедри музики та хореографії
з методиками викладання.
Житомир, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ДЕПАРТАМЕНТУ МВС У ГАЛУЗІ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ (XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

У статті описано діяльність Волинського губернського департаменту Міністерства Внутрішніх справ Росії в сфері культури. Зроблено аналіз діяльності даного відомства в різноманітних аспектах: адміністративному, професійному та ін.. Певну увагу приділено ставленню Департаменту до діяльності представників різноманітних етносів, що мешкали або тимчасово перебували на території Волині. Наголошено на важливості діяльності відомства МВС. Бо саме через її призму маємо відомості про стан і розвиток музичного мистецтва окремого регіону.

Ключові слова: музична освіта, Губернський департамент МВС, Волинська губернія

В статтє описана роль Вольнского губернского департамента Министерства Внутренних дел России в сфере культуры. Сделан анализ деятельности данного ведомства в различных аспектах: административном, профессиональном и др. Определенное внимание уделено отношению Департамента к деятельности представителей различных этносов, обитавших или временно находились на территории Вольны. Подчеркнута важность деятельности ведомства МВД. Потому, что именно через ее призму мы имеем сведения о состоянии и развитии музыкального искусства отдельного региона.

Ключевые слова: музыкальное образование, Губернский департамент МВД, Вольнская губерния

This article describes the role of Volyn province department of the Ministry of Internal Affairs of Russia in the sphere of culture. The analysis of the activities of the agency in various aspects: administrative, professional, etc. Particular attention is paid to the Department with respect to the activities of representatives of the various ethnic groups that inhabited or temporarily located on the territory of Volyn. Stressed the importance of the Ministry of Internal Affairs department. Because it is through the prism of her have information on the status and development of musical art single region .

Keywords: *music education, Provincial Department of Ministry of Internal Affairs, Volyn province*

Сьогодні однією з „білих плям” музичної культури є недостатнє і неповне висвітлення мистецьких традицій одного з найскладніших в історико-політичному розумінні регіону колишньої Російської імперії – Волинської губернії.

Поняття „Волинь”, „Волинське князівство”, „Волинське воєводство”, „Волинська губернія”, „Волинська область” важко вкласти в конкретні часові, географічні, адміністративно-економічні рамки. Ця територія відіграла в історії неабияку роль, брала безпосередню участь майже в усіх подіях, від яких залежала доля цілої України. Тому її бажано описувати з урахуванням історичної ситуації та існуючого на той час територіального простору.

Географічні межі Волині нелегко докладно окреслити – через різні політичні катаклізми вони постійно змінювалися. Часто вона перебувала в епіцентрі зміни кордонів європейських держав, що століттями підпадали під взаємовплив одна одної (Литва, Польща, Росія). Як адміністративно-територіальна одиниця Волинська губернія сформувалася у 1795 р. після третього поділу Речі Посполитої. У означений вище період Волинська губернія була географічною одиницею, що включала територію сучасної Житомирської, Тернопільської, Хмельницької областей (частково) та Рівненську і Волинську області.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період XIX – початку XX сторіччя. Вибір нижньої межі зумовлений соціально-політичними і культурними змінами на території Російської імперії, до складу якої входила Волинська губернія; верхня – визначена початком історичних катаклізмів, які призвели до руйнації географічних, економічних, культурних та історичних зв'язків Російської імперії, а згодом і української держави.

У роботі використано **архівні документи**, що висвітлюють проблеми розвитку загальної освіти Російської імперії, а також містять інформацію про стан освітніх закладів регіону в досліджуваній період. Зокрема, великої уваги заслуговують документи Центрального державного історичного архіву України у м. Києві: ф. 707 – Управління попечителя Київського навчального округу; ф. 442 – Канцелярії Київського, Подільського та Волинського губернатора. Серед них своєю інформативністю і статистичною ємкістю вирізняються архівні матеріали з грифом „таємно”, які містять персональні відомості про окремих діячів освіти, школярів, а також про деякі несанкціоновані дії, протизаконні вчинки і покарання. Проаналізовано джерела Житомирського обласного державного архіву (ф. 71 – Дирекції народних училищ Волинської губернії, газети Жизнь Волини), державного архіву м. Львова. Також праця містить відомості з публікацій сучасних дослідників (Л. Гайдай, Л. Надольської, Н. Сейко)

Означений період викликає інтерес викликає бо під впливом змін у суспільстві Російської імперії, на теренах губернії відбувався інтенсивний розвиток системи освіти, органічною складовою якої була загальна музична освіта. Значні досягнення в галузі художньої культури та мистецтва зазначеного періоду зумовили також розвиток професійної музичної освіти: розширення мережі музичних шкіл, класів та курсів, відкриття філармоній, театрів, артистичних товариств. Ця земля багата освітніми традиціями численних етнічних меншин, у міжкультурних відносинах яких часто існували різні художні тенденції, що одночасно взаємозбагачувалися і поляризувалися. Недостатнє вивчення їхньої спадщини, часто помножене на упереджені

ідеологічні оцінки, потребує перегляду і, можливо, переосмислення. Специфічність історико-політичного розвитку краю призвела до подеколи деформованих знань, викривлених уявлень в гуманітарних галузях. Радянські адміністративні інституції вилучали цілі пласти загальнонаціональної культури, зокрема, й музичної освіти. Досить довгий час відбувалося ігнорування всього, що відбувалось у мистецтві за територіальними межами Радянської України до 1939 року. Під час пошуків ми дійшли до висновку про важливу роль у розвитку шкільної музичної освіти (передусім, її правового забезпечення) одного із силових підрозділів державного адміністративного апарату – Міністерства внутрішніх справ Російської імперії. Навіть можемо констатувати багатогранний характер його взаємодії зі сферою музичної освіти, як це не парадоксально. Однак, як і вся соціокультурна сфера, шкільна музична освіта підлягала контролю і нагляду з боку силових відомств. Інколи їхні документи виступають єдиним джерелом інформації про мистецькі заклади та діяльність окремих музикантів-педагогів.

Одного з російських імператорів називали „жандармом Європи”. Держава справді мала дуже розгалужену жандармську систему. Поліцейний апарат тісно співпрацював з Міністерством народної освіти в багатьох галузях, зокрема – в музичній освіті. Ця взаємодія відбувалася в кількох напрямках:

1. Вся музично-педагогічна література на території Волині (особливо польська) повинна була пройти цензуру. Про це свідчать, наприклад, циркуляри про заборону друку гімнів „Z dymem pożarów”, „Jeszcze Polska nie zginęła” та „Woże coś Polskie”¹. Архівні джерела свідчать, що ці ноти були знайдені при обшуку в гімназиста Верзілова, за що він (поліція зважила на його вік) поплатився декількома місяцями домашнього арешту². Така ж доля спіткала польські пісні „Pieśni obozowe” (автор Коритинський) та „Signal na trąbke”

¹ Сейко Н. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – першій половині XX ст.: Монографія. – Житомир: Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2002. – 158 с.

² Центральний Державний Історичний архів України в місті Києві (далі - ЦДІАКУ). Фонд 707. Правление Попечителя Киевского учебного округа. Фонд. 275. Опись. 1. Дело. 214. Страницы. 17-19. Дело по обыску в квартире гимназиста Верзілова и найденные при этом ноты запрещенных польских песен. 1906 г.

(автор А.Боярський)³ Повстання поляків 1831 і 1863 рр. спричинили до того, що навіть цілком нейтральні, лояльні ноти, книги, юридичні документи підлягали цензорській перевірці: Секретний (!) II Відділ Волинського губернського управління надіслав на „експертизу” „Статут Житомирського товариства любителів музики”. У цьому випадку перевірка пройшла швидко – за один день⁴.

2. З пересторогою в жандармському апараті ставилися до всіх національних творів, але щорічний каталог видань за 1900-1912 рр. свідчить про велику кількість народних творів і п'єс українських композиторів, які цензуру, все ж таки, проходили⁵. До канцелярії Дирекції народних училищ окремо приходив список заборонених книг. Показовим є вилучення з користування самвидатівського пісенника „Жизнь горе-крестьянина”. Прочитавши назви пісень, зрозуміємо, чому вихід цього збірника мало приваблював цензуру: „Ах ты, сукин сын, проклятый становой”, „Воля-матушка”, „Царская воля”, „Кузнец”⁶.

3. Не оминало увагою поліцейське управління питання контролю за навчальними закладами. На пильному нагляді за недільними школами наполягав Волинський поліцеймейстер: «...оскільки в школі навчається різнонаціональний, різновіруючий, різновіковий, різнокласовий, різноробочий елемент, учителі повинні бути православними і політично благонадійними»⁷.

Своє співробітництво (зокрема, в нагляді за недільними школами, де проводилися заняття хору та уроки співів) Міністерство внутрішніх справ запропонувало Волинській Дирекції Училищ ще в 1862 році. Для цього треба було надіслати в канцелярію поліцеймейстера невеликий список з датою

³ Львівський обласний державний архів. Ф. 350. Оп. 1. Д. 2086. Стр. 249. О запрете издания польских песен „Pieśni obozowe” та „Signal na trąbke”. [Из переписки Министра внутренних дел]. 1864 г.

⁴ ЦДІАКУ. Фонд 707. Правление Попечителя Киевского учебного округа. Ф. 336. Оп. 1. Д. 17. Стр. 22. Циркуляр и. о. Министра внутренних дел об утверждении Уставов музыкальных школ и общественных объединений. 1905 г.

⁵ Полный каталог музыкальных сочинений, изданных в России. – 2-й вып. – С-Пб.: Изд-во РМО, 1911-1912 гг. – 432 с.

⁶ ДАЖО. Ф. 71. Оп. 1 Д. 950. Стр. 127. Перечень литературы, запрещенной к использованию. 1910 г.

⁷ ЦДІАКУ. Ф. (секр.) 385. Оп. 1. Д. 302. Стр. 327. Рекомендации попечителям учебных округов относительно индивидуальных запросов на каждого соискателя на вакантные должности преподавателей. 1910 г.

занять, прізвищами викладачів і учнів. Оскільки більшість учнів залюбки відвідувала заняття хору, можемо не сумніватися у присутності на репетиціях когось із поліції.

4. Міністерство внутрішніх справ мало вирішальний голос у всіх питаннях про відкриття мистецьких закладів⁸. На проекті статуту Новоград-Волинського музичного товариства рукою виконуючого обов'язки міністра внутрішніх справ князя Святополка-Мірського написано: «... задачі широкі і невизначені, статут не узгоджується з жодним з утверджених статутів подібних товариств»⁹. Після другої редакції статут був затверджений.

5. Варто зазначити, що всі юридичні папери на відкриття закладу повинні були пройти через канцелярію поліцеймейстера Міністерства внутрішніх справ. Циркуляр з грифом «цілком таємно» зробив цю структуру єдиною інстанцією, якій належало право затвердження чи відмови у проханнях про відкриття різних товариств, до яких належали шахові клуби, бібліотеки, гуртки співу й музично-драматичні. Зокрема, досить прохолодно в поліції ставилися до гуртків національного спрямування. Мистецькі організації – не виняток: під заборону підпала діяльність «Жіночого польського гуртка» (м. Житомир), який провадив музично-просвітницьку діяльність, а також «Товариства шанувальників мистецтва» (м. Славута)¹⁰. Їх відкриття, на думку силових структур, призвело б до поглиблення національної міжусобиці й відчуження поляків. Особливо пильно перевірялися подання від осіб іудейського віросповідання. Так, невідомо чим закінчилася «Справа про відкриття музичної школи»¹¹ випускника Московської консерваторії Меєр-Герша Зільберберга. Канцелярія губернського поліцейського відомства досить позитивно охарактеризувала музиканта, проте дати якусь конкретну відповідь на прохання не змогла, бо засновник не представив Статуту школи.

⁸ ЦДІАКУ. Ф. 336. Оп. 1. Д. 17. Стр. 1-22. Циркуляр и. о. Министра внутренних дел об утверждении Статутов музыкальных школ и общественных объединений. 1905 г.

⁹ Ibidem, стр. 4.

¹⁰ ДАЖО. Ф. 329. Оп. 1. Стр. 18-22. Волынское губернское присутствие по делам союзов и товариществ. Постановление о запрещении польских общественных организаций „Польского женского кружка”, „Славутского товарищества поклонников искусств”. 1912 г.

¹¹ ЦДІАКУ.Ф. 442. Оп. 629. Д. 381. Стр. 1-5.Канцелярия Подольского, Киевского и Волынского генерал-губернатора. Дело о просьбе Мейера-Герша Зильберберга об открытии музыкальной школы. 1899 г.

6. Окрім персональних заборон, Міністерство внутрішніх справ почасти не дозволяло реєстрацію різних єврейських освітніх спілок, наприклад, рівненського попечительства про бідних дітей місцевої талмуд-тори. Причина відмови полягала в тому, що її фундатори (Шломо Арон-Берович Куліковичер та Меєр Якович Ландау) були членами партії «сіоністів». По-іншому ставилися до прохачів-неіудеїв, про що свідчить «Справа про відкриття губернським секретарем Я.Строне музичної школи в Житомирі (1871 р.)»¹². У рапорті-відповіді Департаменту виконавчої поліції відзначено, що «...Яків Максиміліанович Строне – губернський секретар у відставці, римокатолицького віросповідання, закінчив Віденську Консерваторію, австрійський підданий, зараз працює капельмейстером. З боку поліції перепон щодо відкриття закладу немає»¹³. Схожою справою було «Клопотання дочки титулярного радника Євгенії Владиславівни Кущевської про відкриття музичної школи в Житомирі (1892 р.)». У поліцейському рапорті читаємо, що: «пані Кущевська закінчила Київське музичне училище, поведінки і вдачі доброї, у політичному відношенні – благонадійна»¹⁴. Відкриття школи не забарилося. Через декілька років (у 1899 р.) у губернському Житомирі відкрилися фортепіанні класи дворянина О.Ружицького¹⁵. Всюдиусще поліцейське око також не оминуло їх увагою: на запит поліцейського управління про особу прохача та його заклад, катеринославський губернатор відповів, що пан Ружицький протягом дев'яти років був власником музичних класів, є переконаним монархістом. Класи закриті через фінансові проблеми – не бачив вигоди для подальшої роботи, бо музика не приносила того прибутку, на який сподівався дворянин Ружицький. Волинський губернатор дозвіл на відкриття музичних класів дав охоче¹⁶.

¹² ЦДІАКУ. Ф. 442. Оп. 50. Д. 202. Стр. 1-3. Об открытии Я.М. Строне, губернским секретарем в отставке, музыкальной школы в Житомире. 1871 г.

¹³ Ibidem, стр. 1-3.

¹⁴ ЦДІАКУ. Ф. 442. Оп. 628. Д. 583. Стр. 1–11. Дело об открытии Е. Кущевской музыкальной школы в г. Житомире. 1898-1902 гг.

¹⁵ ЦДІАКУ. Ф. 442. Оп. 629. Д. 264. Стр. 1-6. Дело об открытии дворянином А. Ружицким музыкальной школы в г. Житомире. 1899 г.

¹⁶ Ibidem, стр. 1-6.

Інколи право дозволу надавалося місцевою адміністрацією. Це траплялося у випадку:

а) якщо фундаторами означених вище спілок були особи неіудейського віросповідання;

б) якщо організація або заклад не вважали метою діяльності отримання прибутку.

Такі ж повноваження на місцевих поліцейських чиновників Міністр внутрішніх справ покладав щодо врегулювання питань про гастрольні й концертні виступи. Зокрема, позитивно було вирішено питання артиста Варшавських театрів Владислава Фрідріховича Кінде-Кіндлера про виступ у Житомирському театрі. Такий же дозвіл на постановку вистави на польською мовою Сигізмунд Посядловський. Поліційне відомство не заперечувало проти організації платних концертів, які влаштовувало в Житомирі Київське римо-католицьке благодійне товариство. Задовольнили багато інших прохань, серед яких: концерти у польському клубі «Огниво»; прохання про постійність концертів у означеному вище клубі; гастролі оперети у всьому краї; гастролі опери в Житомирі. Зовсім по-іншому в канцелярії поліцмейстера поставилися до прохання пана Мороговського про влаштування концерту в актовому залі прогімназії. Окрім двох клопотань, він написав скаргу на дії волинського губернатора (!). Проте і в цьому відомстві не знайшов підтримки. Правда, причини відмови поліцмейстер пояснив: вистава відбуватиметься старосврейською мовою, тому буде зрозумілою тільки євреям; натомість через мовний бар'єр буде незрозумілою для неіудеїв, а, значить, не матиме якогось виховного значення; врешті-решт, аргументом було й те, що виконання вистав єврейською мовою заборонено загалом¹⁷. Інший архівний документ розкриває особливості музичних «серед», які проводилися Житомирським Артистичним товариством. Тут виконувалася різноманітна музика: камерна, інструментальна, проводилися вечори ансамблів і солістів. Рецензія департаменту поліції на сольний концерт пана Каменського, проведеного в рамках цих заходів, була такою: застарілий та нудний репертуар,

¹⁷ ЦДІАКУ. Ф. 442. Оп. 629. Д. 182. Стр. 1-4. Запрет кантору Мороговскому в организации концерта. 1899 г.

вульгарні італійські арії, невиправдані форшлагги та фермати: «І, взагалі, пан Каменський – єврей (?). Справжній артист не підлаштовується під смак публіки він сам повинен його виховувати. А пан гастролер про це забув»¹⁸. Таким чином, силові відомства, попри їхню формальну відірваність від музичної культури й освіти, здійснювали значний вплив на можливості існування цієї сфери на Волині. Це, передусім, стосувалося аматорського (позаінституційного) та народно-фольклорного (оказіонального) рівнів розвитку музичної освіти; однак музичні школи та установи також підлягали поліційному наглядові й контролю.

Крім юридично-правового поля МВС, у якому вимушена була існувати музична культура і освіта у досліджуваній нами період, непересічне значення мало існування поля ідеологічного. І перше, й друге додатково підтверджують думку про нерозривну єдність шкільної музичної освіти та загального соціокультурного фону (як регіону, так і загалом держави), де вона мусила існувати й розвиватися.

Найважливішою «роботою» був збір інформації про так звану політичну благонадійність музикантів, співаків, педагогів (згадаємо хоча б про ставлення до меламедів).

7. Парадокс, але саме завдяки поліційному відомству нам стали відомі факти існування у волинській глибинці музичних шкіл: в результаті секретного нагляду за поміщиками Дубенського повіту графом Холоневським, Іваном Млодецьким з містечка Варковичі та Миколою Нововийським було виявлено, що під виглядом музичних закладів у їхніх маєтках працювали підпільні польські школи. А варковицький хор свого часу отримав високу оцінку Олександра III¹⁹. Секретні матеріали департаменту поліції дозволяють стверджувати, що силове відомство вело активне листування з Волинським губернатором щодо учнів і абітурієнтів Луцької духовної семінарії.

¹⁸ Рецензия Губернского департамента Министерства внутренних дел на концерт г. Каменского // Жизнь Волини. – 1911. – № 31. – 2.02. – С. 3.

¹⁹ Надольська Л. Чеські навчальні заклади на Волині у II половині XIX- на початку XX століття // Чехи на Волині: історія і сучасність. Велика Волинь. Науковий збірник Товариства дослідників Волині. – Т.24.– Житомир-Малин, 2001. – С.30-33.

Поліцейський міністр Дурново в секретному циркулярі вимагав від губернських чиновників «при кожному призначенні на будь-яку посаду надсилати запити про благонадійність претендентів з додаванням зібраних на місцях відомостей про політичну благонадійність, рівень музичного професіоналізму (!) та особисті моральні якості кандидата»²⁰. Особливо показовим у цьому випадку є циркуляр з грифом «цілком таємно» про негайне подання списку викладачів Житомирського музичного училища без вказівки одержувача²¹. Список надав таємний агент Шмуль-Марім Міхель, житомирський міщанин. Цей само агент склав список учнів музичного училища, з якого стає зрозумілим, що саме цікавило департамент:

1) віросповідання кожного: «Всього учнів – 268, іудеїв – 163, католиків – 30, православних – 75 чоловік»;

2) віковий діапазон: «Наймолодшому – 7 років, найстаршому – 30».

Великий ажітаж у Житомирі викликала «Справа про політичну провинність учнів музичного училища»²². Цей архівний документ дає зрозуміти, що агенти-інформатори працювали досить злагоджено. Поліцейському відомству стало відомо про несанкціонований збір коштів для єврейського населення Галичини. У цьому були запідозрені Ніна Майдель (учениця Л. Местечкіна, клас фортепіано), Соломон Россін (учень Т. Кавтарадзе, клас вокалу), Любов Айзенштейн (учениця В. Фрімана, клас фортепіано), Олександр Розенцвайг (учень Б. Левенштейна, клас скрипки), Євдоким Голембіовський (учень В. Фрімана, клас фортепіано). Дирекція училища в характеристиках своїх учнів запевнила Департамент у їхній абсолютній відданості трону. Це підтвердили безрезультатні обшуки в будинках усіх згаданих вище учнів. Тільки в Соломона Россіна було знайдено журнал «Друг робітника» зі списком євреїв, які загинули при погромах у 1905 р. Поліцмейстер знайшов можливим залишити молодих людей на свободі. Особи, які пожертвували кошти для потреб населення

²⁰ ЦДІАКУ. Ф. (секр.) 385. Оп. 1. Д. 302. Стр. 327. Рекомендации попечителям учебных округов относительно запросов на каждого соискателя при приеме на вакантные рабочие места. 1913 г.

²¹ ЦДІАКУ. Ф. (секр.) МВС 1335. Оп. 1. Д. 1927. Стр. 1-58. Списки служащих Житомирского музыкального училища. 1915 г.

²² ЦДІАКУ. Ф. (секр.) МВС 1335. Оп. 1. Д. 1911. Стр. 1-46. Дело об обвинении учеников Житомирского музыкального училища. 1915 г.

Галичини, покладаючись на чесність збирачів коштів, ніяких звинувачень не висували. Але, відповідно до законодавства, подібні дії караються штрафом в розмірі 50 крб. За його несплату – арешт на два тижні. Саме такий вирок отримали музиканти-благодійники.

8. Обов'язково слід зазначити, що діяльність поліційного відомства мала і позитивні сторони, зокрема, захищала громадян від можливих аферистів. Відомство, наприклад, зацікавив великий газетний анонс «Концерт на користь студентів Санкт-Петербурзького університету та консерваторії»: «У репетиції візьмуть участь кращі солісти столичної опери, балету, консерваторії!». Цей бенефіс викликав цілком закономірне здивування та запитання губерньського департаменту Міністерства внутрішніх справ: по-перше, департамент обурило, чому концерт проводять без будь-якого узгодження з петербурзьким начальством; по-друге, чому концертують так далеко від столиці; по-третє, чому не поставлено до відома Житомирське відділення Російського Музичного Товариства; і, врешті, чи не «хлестаковщина» це?²³ Після детальних перевірок концерт все ж відбувся. Рецензію на нього дав той же департамент, де відзначив, що організатори концерту не потурбувались про настройку інструмента: на естраді замість рояля стояло якесь розбите піаніно. Крім того, концерт завершила єврейська пісня. Це – неподобство, як вважали в силовому відомстві, адже концерт на користь російських студентів: «Санкт-Петербурзька консерваторія буквально переповнена євреями, які переховуються від військової повинності. Концерт не дав ніяких зборів»²⁴. Крім єврейських музикантів, поліцеймейстер звертав особливу увагу на бродячих співаків та музикантів: «Циркулярно. Департаменту МВС наказую:

1) вжити заходів для ліквідації бродячих співаків та музикантів;

2) особи благородного походження, які займаються схожими справами, повинні бути негайно доставлені за місцем проживання, а їхні батьки інформовані про незаконні дії;

²³ Концерт в пользу студентов Санкт-Петербургского университета и консерватории // Жизнь Волыни. – 1910. – №7. – 9 января. – С. 3.

²⁴ Рецензия Губернского департамента Министерства внутренних дел на „Странный концерт” // Жизнь Волыни. – 1910. – № 9. – 11.01. – С. 3.

3) громадські заходи проводити тільки з дозволу поліції;

4) громадяни повинні повідомляти про всіх іноземців, які ходять по вулицях та грають на музичних інструментах»²⁵. Відзначимо, що в ті роки існував Особливий залізничний тариф для музикантів: їм надавали квитки у вагони 3 класу, а оплачували як за 4 (класом нижче)²⁶. Цю пільгу впровадило поліційне відомство. Воно ж запровадило уніфіковану форму для неповнолітніх учасників шкільних оркестрів²⁷. Міністерство також тісно співпрацювало з Святішим Синодом: у Житомирській тюремній церкві по вихідних, святкових та особливих днях здійснювали службу божу по всім відповідним канонам. На специфіку контингенту зважали і для морального виправлення арештованих організували хор (який налічував 64 особи). До його складу входили арештанти різного віку, віросповідань, політичних уподобань. Він виконував усю православну Літургію. Засудженим також видавали для читання книги.. Причому, після повернення літератури, їх питали про зміст і суть прочитаного²⁸.

Звичайно, наукових здобутків про мистецтво вже чимало. Але про волинське – обмаль: декілька праць про музичне життя Житомира, культурну ситуацію 20-х – 30-х років,...і, практично, все. Тому древні землі ці ще чекають на патріотичне сумління та увагу дослідників. Волинь, попри складність історичної долі, є багатою культурною скарбницею, з якої наука може черпати найрізноманітніші дані.

Як свідчить викладений вище матеріал, роботу Волинського Губернського департаменту МВС в сфері культури, і музичної освіти, зокрема, можемо вважати досить потужною і багатогранною. Важко назвати сферу, до якої поліційне відомство не виявило б інтерес. З точки зору моралі, діяльність мала

²⁵ Циркуляр Департаменту Міністерства внутрішніх дел о ликвидации бродячих артистов // Жизнь Волини. – 1911. – № 20. – 22.01. – С. 3.

²⁶ О введении Министерством внутренних дел особого тарифа на железной дороге лицам, занимающимся искусствами // Жизнь Волини. – 1910. – № 307. – 2.10. – С. 3.

²⁷ ЦДІАКУ. Ф. 230. Оп. 2. Д. 208. Стр.19. Циркуляр Міністра внутрішніх дел об унификации единого типа костюма для школьников–участников оркестров. 1879 г.

²⁸ Гайдай Л. Освіта у Волинській губернії (кінець XIX – початок XX ст.) // Житомир крізь призму століть. Наукова конференція. – Ж.: Журфонд, 1997. – С. 60-63.

різні сторони – в тому числі, й негативні. Але майбутні покоління повинні з повагою ставитися до будь-яких історичних відомостей. Навіть якщо їх джерелом є силове відомство. Адже саме завдяки діяльності поліцейного департаменту ми отримали безцінні відомості про стан та розвиток музичної освіти досить складного геополітичного регіону колишньої Російської імперії – Волинської губернії. І за це прийдешні покоління повинні бути вдячними.